

7. Riabchuk, M. (2012). Vid «khaosu» do «stabilnosti»: khronika avtorytaranoi konsolidatsii: monohrafiia. Kyiv: «K.I.S.», 288 p.
8. Fukuyama, F. (2020). Identitychnist. Potreba v hidnosti y polityka skryvdzhenosti. Kyiv: Nash Format, 192 p.
9. Fukuyama, F. (2018). The Populist Surge. *The American Interest*, 13 (4), 16–18.
10. Kuzio, T. (2009). Populism in Ukraine in Comparative European Context. Association for the Study of Nationalities. *Columbia University*, 2009, 24 April. URL: http://www.taraskuzio.net/.../Populism_Ukraine_Paper...
11. Laclau, E. (2005). Populism: whats in a name? / Francisco Panizza (ed.), *Populism and the Mirror of Democracy*. London: Verso, p. 32–49.

Матеріал надійшов до редакції 07.09.2021 р.

ДК 327.5 (470+571) (73)

В'ячеслав Мироненко,

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,

Центр воєнно-стратегічних досліджень,

Національний університет оборони України імені І. Черняхівського

ORCID ID 0000-0003-0236-4134

slavik_kiev@ukr.net

DOI 10.29038/2524-2679-2021-03-225-235

ОСОБЛИВОСТІ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО РАКЕТНО-ЯДЕРНИХ ОЗБРОЄНЬ

У статті охарактеризовано основні тенденції світової політики щодо ракетно-ядерних озброєнь у сфері забезпечення міжнародної й національної безпеки, розкрито значення ракетно-ядерних програм у сучасних міжнародних політичних безпекових відносинах. Доведено, що держави, котрі реалізують ракетно-ядерні програми, проводять цю політику у таких двох напрямках, як підготовка та реалізація ракетно-ядерних програм із метою встановлення політичного контролю й недопущення порушення ракетно-ядерного балансу у світі та розробка ракетно-ядерних програм задля виконання функції забезпечення національної безпеки й отримання політичної автономії в міжнародних відносинах. Показано, що політичні інститути зі стримування розповсюдження ракетно-ядерної зброї в сучасних міжнародних відносинах покликані забезпечити наступність процесу скорочення озброєнь в умовах очевидності зміни парадигми

міжнародних відносин і перспективах політичної поляризації світового порядку.

Ключові слова: *ракетно-ядерні програми, міжнародна безпека, нерозповсюдження ядерної зброї, гонка озброєнь.*

1. ВСТУП

Актуальність теми. Наявність у держав ракетно-ядерного озброєння з одночасною політикою стримування його розповсюдження створили специфічну міжнародно-політичну систему відносин, що позначилося на формуванні внутрішньополітичних доктрин, побудованих на реальних безпекових інтересах держав. У сучасному світі така політика внутрішньополітичного реалізму ще тривалий час залишатиметься для більшості держав провідною стратегією забезпечення національної безпеки, а розвинений ядерний потенціал – певним «страховим полісом» безпеки та інструментом гарантій союзникам. Утім, провідні ядерні держави розуміють, що ядерна зброя вже не може слугувати інструментом досягнення військових цілей, тому її розглядають передусім як інструмент політики. Тобто перший парадокс формули Г. Моргентгау, що в політиці ядерних держав «одночасно з прагненням використовувати ядерну або іншу силу в міжнародних відносинах існує також страх удатися до неї через загрозу загальної ядерної катастрофи», залишається актуальним і сьогодні [1, с. 166]. Саме тому провідним напрямом сучасних політологічних досліджень потрібно визнати особливості світової політики щодо ракетно-ядерних озброєнь.

Стан наукової розробки проблеми. Тенденції щодо світової політики у сфері ракетно-ядерних озброєнь привертають увагу як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Ураховуючи негативний досвід захисту суверенітету й територіальної цілісності, українські науковці приділяють увагу питанням щодо виконання міжнародних зобов'язань країнами-гарантами територіальної цілісності України та міжнародним аспектам ядерної політики загалом. Серед таких дослідників визначаємо Л. В. Гонюкову, Я. І. Заваду, В. М. Козакова, В. А. Ребкало, А. А. Соболева, О. І. Попович й ін. Зважаючи на значний внесок цих науковців у проблеми ракетно-ядерної політики, зазначимо, що загальний контекст світової політики у сфері ракетно-ядерних озброєнь не отримав акцентованого та системного висвітлення.

Мета й завдання статті. Мета статті – характеристика основних тенденцій світової політики щодо ракетно-ядерних

озброєнь у сфері забезпечення міжнародної й національної безпеки, завдання роботи – осмислення значення ракетно-ядерних програм у сучасних міжнародних політичних безпекових відносинах.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сьогодні відомо лише вісім країн, які впровадили ракетно-ядерні програми. П'ять із них приєдналися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), унаслідок чого користуються особливими правами й привілеями відповідно до норм міжнародного права. У порядку розміру їхніх ядерних арсеналів це Росія, США, Китай, Франція та Великобританія. Члени цієї групи розробили й впровадили свої ракетно-ядерні програми протягом 20 років після Другої світової війни й, за визначенням, група залишалася й досі стабільною.

Поява ядерного озброєння в Індії та Пакистані, усвідомлення можливості його наявності в Ізраїлі, випробування ядерного заряду в КНДР (2006 і 2009 рр.), існування великої кількості держав, що стоять на порозі створення ядерних боєприпасів, дають привід констатувати, що всі ці події пов'язані між собою й представляють ланки єдиного ланцюга – світового процесу поширення ядерної зброї.

Процес поширення розвивається в історичній перспективі під впливом двох основних груп факторів. Перша група чинить стримувальний вплив на його розвиток, а друга – навпаки, сприяє цьому. Із-поміж найбільш важливих стримувальних факторів треба виділити ті, які пов'язані з осмисленням згубних наслідків ядерної війни. До них можна віднести Договір про нерозповсюдження ядерної зброї. У його основу покладено концепцію відмови неядерних країн від створення ядерної зброї в обмін на надання їм допомоги з боку ядерних держав у розв'язанні проблем ядерної енергетики й проблем ядерних досліджень. Договір забороняє ядерним державам передавати, допомагати та заохочувати створення ядерної зброї іншими країнами, водночас він зобов'язує неядерні держави (учасників Договору) відмовитися від намірів володіти цією зброєю, не отримувати ні від кого, не виробляти й не набувати її якимось іншим способом. Крім іншого, Договір зобов'язує ядерні держави йти шляхом ядерного роззброєння, тим самим тісно пов'язує проблему нерозповсюдження ядерної зброї з проблемою ядерного роззброєння [2, с. 35].

Залишаються поза ДНЯЗ країни з потужними військово-ядерними потенціалами, які прагнуть отримати визнання офіційного статусу ядерних держав. У світовій політиці виразно проявилась очевидна проблема: прямиий

і зворотний взаємозв'язок ядерного стримування й нерозповсюдження. Багато неядерних країн, особливо з Руху нерозповсюдження, убачають ефективним ядерне стримування в забезпеченні безпеки ядерних держав. У зв'язку з цим у деяких із них виникає прагнення до придбання ядерної зброї, особливо коли інші способи забезпечення національної безпеки не дають потрібних результатів [3, с. 75].

Діяльність багатьох міжнародних інститутів також стримує процес поширення. Тут, передусім, потрібно зазначити роль ООН, яка послідовно виступає за нерозповсюдження ядерної зброї. Під егідою цієї організації генеруються численні ідеї та підходи щодо запобігання ядерній війні й здійснюється практична діяльність у цьому напрямі. У результаті активної позиції ООН відвернено численні спроби держав стати власниками ядерної зброї [2, с. 35].

Оцінюючи процес ядерного поширення за останній період, дослідники зазначають [4, с. 70], що він має три виміри: один – «горизонтальний» (розширення числа держав, що володіють ядерною зброєю) та два – «вертикальних» (кількісний і якісний розвиток своїх потенціалів ядерними державами). Горизонтальне поширення починалося не з одного погляду. У 1920-ті й 1930-ті рр. процес розвивався як творча взаємодія розкиданого по різних країнах колективу вчених, тобто, по суті, як міжнародний проект, який не мав єдиного центру управління. При цьому фізики-ядерники проводили дослідження в стінах лабораторій, дуже далеких від кабінетів політиків. Після досягнення певного порога стало необхідним утручання держави, а міжнародна ситуація поставила відповідний вектор – воєнне застосування, надовго відклавши мирні варіанти використання атомної енергії. Потрібно зазначити, що це втручання відбулося з ініціативи самих фізиків (меморандуми Пайерлса-Фріша, лист А. Ейнштейна Ф. Рузвельту), а спосіб доведення інформації до вищих керівників визначив і результативність перших національних атомних проектів. Там, де вчені знайшли неофіційних посередників, які зуміли безпосередньо звернутися до глав держав (Великобританія, США), ці проекти були реалізовані. Там, де цієї можливості не було, роботи не вийшли з лабораторій. Це стосується не тільки Німеччини та Японії, але й Радянського Союзу, де після закінчення війни їх довелося починати, по суті, заново (за оцінками істориків, асигнування на радянський атомний проект до кінця війни відповідали приблизною вартості 100 танків Т-34 [5, с. 4]).

Сучасний етап розвитку міжнародного контролю над нерозповсюдженням ядерної зброї характеризується посиленням уваги

з боку світової спільноти до проблеми ефективності контролю, а також до шляхів та можливостей її підвищення. Така постановка питання викликана тим, що в останні десятиліття виявлено факти приховування створення й розвитку військових ядерних програм. Так, під час війни у Перській Затоці 1991 р. в Іраку виявлено підпільну програму з виробництва ядерної зброї; в Ірані – ведення робіт зі створення зброї масового ураження, у ПАР створено ядерну зброю, у КНДР ведеться незаявлена військова ядерна діяльність. Центральна роль у здійсненні контролю в галузі нерозповсюдження ядерної зброї належить Міжнародному агентству з атомної енергії (МАГАТЕ), тому саме до його діяльності Агентства сильних і слабких сторін – привернуто увагу різного статусу й рівня значимості установ, відомств, наукововишукувальних формувань практично всіх держав-членів Організації. На нинішньому етапі подальші заходи щодо посилення та вдосконалення контролю й розширення сфери його застосування виробляються як у рамках самого МАГАТЕ, так і у взаємодії зі згаданими вище інститутами. На сьогодні проблематика нерозповсюдження ядерної зброї, незважаючи на те, що багато науковців вважають її історичним реліктом, залишається на порядку денному в державах, що реалізують політику з використанням ракетно-ядерних озброєнь. На відміну від ХХ, у ХХІ ст. вона позиціонує себе більшою мірою як засіб тиску, примусу, шантажу та маніпулювання [6, с. 85].

Ця міжнародна організація активно протидіє незаконному розповсюдженню ядерних технологій, на базі яких можна було б створити ядерну зброю, веде безперервний моніторинг стану ядерної діяльності держав і виконання ними прийнятих на себе міжнародних зобов'язань у ядерній сфері, організовує наукові дослідження з проблем ядерної безпеки, а також виконує низку інших функцій. МАГАТЕ тісно взаємодіє з ООН, представляючи туди щорічні доповіді про ступінь ядерної небезпеки у світі й пропонованих заходів щодо її зниження. Завдяки діяльності МАГАТЕ багато країн відмовляються від намірів придбати ядерну зброю [2, с. 35].

Незважаючи на глобальні зрушення у світі після «холодної війни», на зміни в характері міжнародних відносин, ядерне стримування не змінює свого змісту. Водночас у різних країнах відбуваються суперечливі процеси щодо ядерних озброєнь. Одні держави висловлюються щодо їх скорочення, інші не готові брати певні зобов'язання з їх ненарощування й ліквідації. Очевидна тенденція на користь удосконалення ядерних арсеналів. Навіть країни НАТО, більшість із яких – неядерні, як і раніше, зберігають на своїй території ядерну зброю й відповідну воєнно-технічну інфраструктуру [7, с. 133].

У результаті виникла невідповідність між наявними арсеналами та реальними потребами. Намагаючись розв'язати це протиріччя, група фахівців із системного аналізу, які працювали в апараті міністра оборони США, виробила критерії визначення оптимального розміру ракетно-ядерного потенціалу на основі «порога насичення». Під цим порогом вони розуміли рівень, вище від якого навіть за досить значного збільшення кількості боєприпасів, що доставляються до цілі, збільшення ефекту знищення промисловості й населення зазнала нападу з боку, що стає мінімальним. Розрахунки показували, що цей поріг становить близько 400 Мт (тобто вважалося достатнім доставити на територію противника ракетним ударом близько 400 боєголовок по 1 Мт у тротиловому еквіваленті кожна). Публічно цей критерій виклав Р. Макнамара у своїй промові в Сан-Франциско (вересень 1967 р.) [4, с. 78].

Розвиток цієї тенденції має кілька фундаментальних причин. Перевага демократичної однотипної світової спільноти, а також глобалізація світової економіки скорочують живильну політико-економічну середу глобального інституту війни. Не менш важливим фактором є незаперечно доведене всім ходом холодної війни революційне значення характеру ядерного зброї. Створення ядерної зброї означало в широкому плані зникнення можливості перемоги для будь-якої зі сторін, що протягом усієї попередньої історії людства було неодмінною умовою ведення війн [8, с. 19]. Створивши близько 25 тис. тільки стратегічних ядерних боєзарядів, ядерні держави прийшли до неминучого висновку: застосування ядерної зброї означає не лише знищення супротивника, а й гарантоване самогубство. Ядерна зброя перетворила холодну війну на різновид «вимушеного миру» між ядерними державами [9, с. 21–23]. Досвід ядерної конфронтації в роки холодної війни, радикальні скорочення ракетно-ядерних арсеналів США й РФ відповідно до договорів СНО-1, СНО-2, відмова від ядерної зброї Казахстану, Білорусі та України, принципова домовленість РФ й США про подальші більш глибокі скорочення ядерних зарядів і засобів їх доставки, стриманість Великобританії, Франції та Китаю в розвитку своїх національних ядерних потенціалів дають підставу зробити висновок про визнання провідними державами в принципі безперспективність ядерної зброї як засобу досягнення перемоги або ефективного засобу впливу на світову політику. Побоювання (незалежно від їх обґрунтованості) щодо збереження ядерних матеріалів на території пострадянського простору додатково підвищують увагу міжнародної політики до його правонаступників [10, с. 79–81].

Важливу роль у стримуванні поширення ядерної зброї відіграють й інші міжнародні організації. Вони проводять дослідження з ядерних

проблем, розкривають найбільш гострі ядерні проблеми, генерують ідеї зниження ядерної небезпеки, формують громадську думку, ведуть активну політичну боротьбу й здійснюють контроль за тим, щоб ядерна діяльність не йшла в тіньовий сектор. Діяльність неурядових громадських організацій, виступи відомих політиків і найбільш авторитетних учених, що попереджають про небезпеку подальшого поширення ядерної зброї, також відіграють значну роль у стримуванні процесу. У сукупності всі зазначені вище та інші чинники являють собою досить серйозну перешкоду на шляху розповсюдження ядерної зброї. Можливо, саме з цієї причини ракетно-ядерним озброєнням володіє поки лише обмежена чисельність держав [2, с. 36].

Аргументом на користь вищезазначеного вважаємо позицію О. І. Поповича, який слушно констатує, що вчені й спеціалісти довели, що створити систему, спроможну захистити всю територію країни від масованих ударів сучасними міжконтинентальними балістичними ракетами з усім арсеналом подолання протиракетної оборони (несправжні цілі, станції активних перешкод, маневруючі бойові блоки), на той час, а можливо, й з огляду на перспективу, є неможливим, тому що які б витрати на цю систему не робилися, вона не дає гарантії того, що частка ракет не прорветься крізь «космічний щит», а вже цього буде достатньо, щоб завдати неприпустимої шкоди. Крім того, декілька комбінацій засобів протидії фактично можуть парировати дію такої системи ПРО, причому це може бути забезпечено дешевшим шляхом, ніж той, який передбачав би відповідне нарощування протиракетного потенціалу ударних озброєнь у космосі [11, с. 119].

Крім стримувальних факторів, у світі наявні й інші, які, навпаки, сприяють розповсюдженню ядерної зброї. Геополітична нестійкість світу, що характеризується зростанням кількості кризових ситуацій на планеті, взаємообумовлених внутрішнім логічним зв'язком. Ідеться про політичні, воєнні, економічні й соціальні причини кризового розвитку [12]. По суті, сформувалося відповідне транснаціональне конфліктне середовище. І все ж деякі його риси проглядаються. Так, спостерігається розпад традиційної осі глобального політичного протистояння Захід–Схід на багатовекторні протистояння (у різних регіонах світу) з домінуючим напрямом Північ–Південь. Кризи між державами в цьому напрямі в останні роки стали набувати стійкого характеру: дві війни в Іраку, війна в Афганістані, уторгнення Російської Федерації в Крим та інспірація сепаратистських рухів на Донбасі, – це лише неповний перелік воєнних конфліктів у світі за останні роки. Підвищення інтенсивності конфліктних ситуацій аж до військових зіткнень дестабілізує геополітичну обстановку й підігриває

наміри політичного керівництва деяких держав до володіння ядерною зброєю. У ньому деякі політики убачають панацею від можливих воєнних посягань. Крім того, геополітична нестійкість багато в чому зумовлена боротьбою ідеологій щодо майбутнього світоустрою [2, с. 36].

Традиційним аргументом на користь ядерної зброї є твердження, що ядерна зброя – це символ воєнної й політичної могутності держави. Тобто країна прагне володіти ядерною зброєю, щоб мати більш широкі можливості для реалізації самостійної політичної лінії та досягнення власних зовнішньополітичних інтересів. Ядерна зброя підсилює військово-політичний потенціал держави та дає їй змогу впливати на інших гравців і домагатися, щоб останні діяли відповідно до її інтересів. Факт наявності в держави ядерної зброї створює можливості для більш автономної поведінки на міжнародній арені, підвищує маневреність держави в досягненні своїх політичних цілей. Володіння ядерною зброєю асоціюється не лише зі зростанням воєнної могутності держави. Наявність у держави ядерної зброї означає, що ця країна має достатній науково-технічний, промисловий та економічний потенціал для її створення. Цей момент можна розглядати в декількох аспектах. По-перше, фактор престижу потрібно розглядати як сприйняття громадянами держави факту володіння ядерною зброєю. По-друге, здатність державної системи мобілізувати чималі економічні, політичні та науково-технічні ресурси для того, щоб створити власну ядерну зброю, об'єктивно є доказом високого ступеня розвитку держави. Політична карта гордості за досягнення може розіграватися як режимом загалом, так і окремою політичною партією. По-третє, створення ядерних озброєнь є високотехнологічною сферою діяльності, відповідно причетність до таких робіт сприймається як фактор престижу і теоретиками-розробниками, і практика-виробниками [13, с. 107].

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, основні тенденції світової політики щодо ракетно-ядерних озброєнь у сфері забезпечення міжнародної й національної безпеки засвідчили блок закономірностей, серед яких чільне місце відведено напрямам реалізації ракетно-ядерних програм світовими лідерами, що здійснюється в напрямі реалізації політичних цілей щодо зовнішньополітичного впливу в міжнародних відносинах, контролю над недопущенням поширення ракетно-ядерної зброї та забезпечення політичного балансу між ядерними державами, а також у напрямі

забезпечення власної національної безпеки в контексті політизації обороноздатності держави. Інший політичний вимір прагнення держав до підготовки ракетно-ядерних програм полягає в забезпеченні міжнародної політичної автономії. Окрім того, зазначимо, що архітектоніка міжнародних безпекових відносин зумовлює потребу в ініціації наступності наявних функцій міжнародних політичних інститутів, що забезпечують ракетно-ядерний баланс у сучасних міжнародних відносинах. Потрібно визнати закономірною гіпотезу про безальтернативність ракетно-ядерних програм для провідних країн світу, які їх реалізують, що аргументовано політичною парадигмою домінування в міжнародних відносинах і доктринальним обґрунтуванням ефективності з погляду національної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Соболев, А. А. (2013). Стратегічні наступальні озброєння: чинник стримування чи геополітичного впливу? *Стратегічні пріоритети*, № 4, с. 165–175.
2. Кононов, Л. А. (2011). *Основы ядерной геополитики: становление научного направления*: монографія. Москва, 296 с.
3. Антонов, А. И. (2004). ДНЯО и концепция НАТО по «совместному управлению» ядерным оружием. *Ядерный контроль*, 1, с. 73–80.
4. Веселов, В. А. (2010). Ядерный фактор в мировой политике: структура и содержание. *Вестник Московского университета. Серия 25. Международные отношения и мировая политика*, 1, с. 68–92.
5. Zaloga, S. (2002). *The Kremlin's Nuclear Sword: the Rise and Fall of Russia's Strategic Nuclear Forces, 1945–2000*. Washington: Smithsonian Institution Press, 288 p.
6. *Проблеми ядерної безпеки сучасного світу і Україна*: зб. наук. праць / за заг. ред. д-ра іст. наук, проф. Кудряченка А. І.; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ: Держ. установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2016, 140 с.
7. Антонов, А. И. (2009). Многосторонние подходы к ядерному разоружению: планируя следующие шаги. *Индекс безопасности*, № 3–4, с. 133–135.
8. Раджабли, А. А. (2010). Проблемы современной международной политики в сфере глобальной безопасности. *Система ценностей современного общества*, с. 18–22.
9. Smith, B. (2003). *International Security and Peace*. Wash., University Press, 412 p.
10. Раджабли, А. А. (2004). *Национальные интересы и международная безопасность (анализ внешнеполитического поведения)*. Баку: БСУ, 376 с.
11. Попович, О. І. (2008). Становлення і розвиток систем протиракетної оборони США і СРСР на початку другої половини ХХ століття. *Військово-науковий вісник Львівського інституту Сухопутних військ Національного університету «Львівська політехніка»*, № 10, с. 117–131.
12. Рогов, С. М. (1999). Противоракетный вызов Вашингтона. *Независимое военное обозрение*, № 6, с. 4.
13. Малыгина, А. А. (2005). Ядерное оружие как фактор мировой политики: глобализация или деглобализация? *Ученые записки. Международные отношения. Исторические, теоретические и региональные аспекты. Общество «Знание» Санкт-Петербург и Ленинградской области*. Санкт-Петербург, том 10, с. 105–109.

IFEATURES OF WORLD POLICY IN NUCLEAR MISSILE WEAPONS

The article describes the main trends in world politics in nuclear missile weapons in the field of international and national security, assesses the importance of nuclear missile programs in modern international political security relations. It has been proved that the states that implement nuclear missile programs pursue this policy in two directions: preparation and implementation of nuclear missile programs in order to establish political control and prevent violation of the nuclear missile balance in the world and development of nuclear missile programs in order to implement the function ensuring national security and obtaining political autonomy in international relations. It is shown that political institutions to curb the proliferation of nuclear missiles in modern international relations are designed to ensure the continuity of the arms reduction process in the context of the obvious change in the paradigm of international relations and the prospects for political polarization of the world order.

Key words: nuclear missile programs, international security, nuclear nonproliferation, arms race.

REFERENCES

1. Soboliev, A. A. (2013). *Stratehichni nastupalni ozbroiennia: chynnyk strymuvannia chy heopolitychnoho vplyvu? Stratehichni priorytety* (in Ukrainian).
2. Kononov, L. A. (2011). *Osnovy jadernoj geopolitiki: stanovlenie nauchnogo napravlenija: monografija* (in Russian).
3. Antonov, A. I. (2004). DNJaO i koncepcija NATO po «sovmestnomu upravleniju» jadernym oruzhiem. *Jadernyj kontrol* (in Russian).
4. Veselov, V. A. (2010). Jadernyj faktor v mirovoj politike: struktura i sodержanie. *Vestn. Mosk. un-ta. Ser. 25. Mezhdunarodnye otnoshenija i mirovaja politika*. (in Russian).
5. Zaloga, S. (2002). *The Kremlin's Nuclear Sword: the Rise and Fall of Russia's Strategic Nuclear Forces, 1945–2000*. Washington: Smithsonian Institution Press. (in English).
6. Problemy jadernoi bezpeky suchasnoho svitu i Ukraina: zbirnyk naukovykh prats / Za zahalnoiu redaktsiieiu doktora istorychnykh nauk, profesora Kudriachenka A. I.; DU «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy» Kyiv: Derzhavna ustanova «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy», 2016 (in Ukrainian).
7. Antonov, A. I. (2009). *Mnogostoronnie podhody k jadernomu razoruzheniju: planirujaja sledujushhie shagi. Indeks bezopasnosti* (in Russian).
8. Radzhabli, A. A. (2010). Problemy sovremennoj mezhdunarodnoj politiki v sfere global'noj bezopasnosti. *Sistema cennostej sovremennogo obshhestva* (in Russian).
9. Smith, B. (2003). *International Security and Peace*. Wash., University Press (in English).

10. Radzhabli, A. A. (2004). *Nacional'nye interesy i mezhdunarodnaja bezopasnost' (analiz vneshnepoliticheskogo povedenija)*. Baku: BSU (in Russian).

11. Popovych, O. I. (2008). Stanovlennia i rozvytok system protyraketnoi oborony SShA i SRSR na pochatku druhoi polovyny XX stolittia. *Viiskovo-naukovyi visnyk Lvivskoho instytutu Sukhoputnykh viisk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»* (in Ukrainian).

12. Rogov, S. M. (1999). Protivoraketnyj vyzov Vashingtona. *Nezavisimoe voennoe obozrenie* (in Russian).

13. Malygina, A. A. (2005). Jadernoe oruzhie kak faktor mirovoj politiki: globalizacija ili deglobalizacija? Uchenye zapiski. *Mezhdunarodnye otnoshenija. Istoricheskie, teoreticheskie i regional'nye aspekty*. Obshhestvo «Znanie» Sankt-Peterburga i Leningradskoj oblasti. Sankt-Peterburg (in Russian).

Матеріал надійшов до редакції 11.09.2021 р.

УДК 323.2

Наталія Ротар,

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології та державного управління,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
ORCID ID 0000-0002-6430-3460

nata_rotar@ukr.net

DOI 10.29038/2524-2679-2021-03-235-256

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ ЯК ІННОВАЦІЙНОГО ФОРМАТУ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

У статті здійснено комплексне дослідження процесу формування функціональних особливостей Європейської громадянської ініціативи (ЄГІ) як інноваційного формату політичної участі в Європейському Союзі. Опираючись на низку принципів та концептуальних положень теорії демократії участі й визначення діалогової моделі політичної участі як процесу обміну думками, судженнями, пропозиціями між зацікавленими суб'єктами політичного процесу, що ґрунтується на принципах відкритого партнерства влади та громадян, у якому вони виступають як рівні суб'єкти політичних відносин, встановлено, що формат ЄГІ, визначений Лісабонським договором, як інструмент поглиблення політичного виміру